

Rašytoją Juozą Aputį prisimenant

[...] šaipykitės, jei pasakysiu, kad man moteris
jei ne šventas, tai brangiausias padaras žemėj,
nors juk galėčiau ir kitaip... Galėčiau!¹

Laiškas

Mano pažintis su rašytoju prasidėjo 1985 metų pavasarį. Juozas Aputis, *Pergalės* žurnalo Literatūros skyriaus vedėjas, ant firminio blanko balandžio 23 dieną rašė, kad redakcija gavo mano siųstus apsakymus ir žada juos spausdinti 1986 metų pradžioje.

Panašių laiškų iš įvairiausių redakcijų turbūt yra gavę visi rašytojai. Tačiau man anuomet šis laiškas buvo kur kas daugiau, nei maloni žinia.

1983 metais baigusi žurnalistiką Vilniaus universitete grįžau į savo gimtąjį Punsko kraštą – privalėjau atidirbti dvejus metus už man per studijas mokėtą Lenkijos valstybės stipendiją.

Mano trys vyresnės seserys jau buvo baigusios mokslus, sukūrusios savo šeimas. Tėvai (tėvas – siuvėjas, mama – nepaprastos vidinės kultūros žmogus, audėja, rankdarbių meistrė, visoje apylinkėje žinoma šeimininkė, ruošianti vestuvių puotas, gedulingus pietus) neinvestavo nei į savo ūkį, nei į namus, – visą gyvenimą skyrė tam, kad mes – keturios dukros – baigtume studijas, kad, anot mamos, gyventume geriau. Sugrįžusi į namus turėjau vieną pagrindinę svajonę: dabar mes turime tėvams sukurti ramią, patogią, šviesią senatvę. Ypač mamai, kuri man buvo pats svarbiausias žmogus gyvenime.

Rugsėjo 1-ą pradėjau dirbti Suvalkų savaitraštyje *Krajobrazy* ir Lenkijos lietuvių tautinės mažumos leidinyje *Aušra*. Maniau, parnešiu pirmą algą, imsime namuose remontų, įsivesime vandenį, sumontuosime vonią, kad viskas būtų kuo patogiau, kad mama žiemą galėtų sau šiltai sėdėti ir knygas skaityti.

1 Juozas Aputis, *Vieškelyje džipai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 13.

Mama mirė rugsėjo 16 d. „Kaip ji galėjo? Juk aš baisus ligonis, o ji visada buvo sveika!“ – rypavo už ją aštuoneriais metais vyresnis tėvas. O man visiškai sugriuvo pasaulis.

Prasidėjo košmariškiausi mano gyvenimo metai. Kasdien keltis apie 5 ryto, apeiti namų ruošą, pagaminti tėvui valgyti, paskui 30 km autobusu į Suvalkus, iš redakcijos lakstymai po visą apylinkę rinkti medžiagos reportažams, o vakare bėgte į paskutinį autobusą, nes paskui jokio susisiektimo su namais nėra. Vėl visi darbai namuose, vėl tėvo aimanos, jo visiškas bejėgiškumas, tada iki išnaktų kurpi straipsnius, nes iš ryto juos reikia pakloti redaktoriui ant stalo. Vien liūdesys, sielvartas, neviltis, skausmas, kraupi vienatvė. Bemiegės naktys, kupinos vaiduoklių, siaubo, ginčų su Dievu ir Šėtonu.

Kaltinau save ir visą pasaulį už staigią mamos mirtį. Už mūsų aklumą. Už gydytojų aplaidumą. Negalvoju, kas galėtų padėti man tą laiką išverti. Tai buvo kažkoks zombiškas mechaninis egzistavimas. Kartais rašydavau – pabėgdavau į kitą tikrovę, kurioje pati galėjau kurti gyvenimus tokius, kokie man patinka. Taip atsirado pirmieji apsakymai. 1985 metų žiemą, balansuodama ant bedugnės krašto, sugalvoju pati sau lažybas: nusišiu savo rašymus į kurį nors Lietuvos leidinį. Jeigu gausiu atsakymą, kad nieko verta ta mano rašliava, tai viskas. Daugiau gyventi nebematau prasmės. Jeigu atsakymas ateis teigiamas – bandysiu kilti nuo dugno. Pasiklojau visus leidinius, peržvelgiau, kas kurioje redakcijoje dirba. *Pergalėje* atradau visą to meto rašytojų žiedą: vyr. redaktorius Algimantas Baltakis, pavaduotojas Raimondas Kašauskas, sekretorius Vytautas Rudokas, toliau – Juozas Aputis, Vaidotas Daunys, Valdemaras Kukulas, Jonas Avyžius, Justinas Marcinkevičius, Marcelijus Martinaitis ir t. t. Jeigu mirti, tai su muzika, – nutariau, solidesnės kompanijos nesurasiau. Išsiunčiau savo apsakymus jos teismui.

Ir tada gavau Juozo Apučio atsakymą. Jo nuoširdus laiškas man, pradedančiajai autorei, buvo labai reikalingas šiaudas, kurio nusitvėriau ir pamažu pradėjau kapanotis iš dvasios tamsybių. Rašymas tapo antruoju gyvenimu.

Nuo to laiko Aputis manęs nepaleido iš akių: jo raginama sudariau pirmąją knygą, jis buvo mano pirmasis kritikas, patarėjas, guodėjas ir užtarėjas. Todėl šiandien galiu drąsiai sakyti, kad šis žmogus buvo kur kas daugiau nei mano literatūrinis krikštątevis.

Rūpestis

Kiek daug dėmesio rašytojas skyrė, regis, smulkmenoms, bet iš tikrųjų tai liudijo jo sąžiningumą ir dėmesį kitam žmogui. Štai ištrauka iš jo 1987-ųjų gruodžio 2 dienos laiško:

Dabar – dėl honoraro už apysaką, kurią spausdinsime „Pergalės“ žurnalo 1 numeryje. Siųsti Jums į Vaitkuškį nėra visai gerai – atskaičiuos už siuntimą kelias dešimtis rublių. Išėitys būtų dvi:

1) Sausio 13 ar 14 d. atvažiuot Jums į Vilnių; honorarą paliktume „Pergalės“ kasoje, iš ten galėtumėt pasiimti.

2) atsidaryti Vilniuje taupomojo banko sąskaitą, į ją pinigai pervedami be atskaičiavimų (mokestis už persiuntimą neimamas). Šis variantas Jums būtų patogus ir dėl to, kad ateityje į tą banką pinigų Jums galėtų pervesti leidykla ar kita kokia spauda.

Parašykite, kaip apsisprendėte. Jeigu norėsite atsiimti „Pergalės“ kasoje, atvažiuoti į Vilnių apie 13 val. užėikite į redakciją, galėsite kartu nuvažiuoti su redakcijos žmonėmis (algų diena). Beje, atsiimdama iš „Pergalės“ laimėtumėt laiko – į taupomąsias kasas pinigai pervedami maždaug po 2-iejų savaitių.

Grybavimas

Rašytojas kiekvieną rudenį kviesdavo atvažiuoti grybauti. Apie grybų dygimą pranešdavo telefonu. Kalbėdavomės, žinoma, mobiliuoju. Ir čia buvo vienas mūsų pokalbių ypatumas. Kai jam paskambindavau, per traškėjimus ir pypsėjimus išgirsdavau tradicinį posakį: „Palauk, aš tuoj užsikarsiu ant kraigo. Kitaip nesusikalbėsime, šitas gyvatė tik prie kamino ima.“ Taigi jis lipdavo kopėčiomis kažkur aukštyn, ant stogo, kur turėjo savo vietą telefoniniams pokalbiams. „Jau įsitaisiau, galim šnekėtis“; – pranešdavo.

Atsimenu, kai pirmą kartą nuvažiavome grybauti su vyru ir dar visai mažomis dukrytėmis, nusivežėm brendžio su ką tik naujai pasirodžiusiu labai *mandru* kamščiu – piltuvėliu, pro kurį skystis bėga tik atitinkamu kampu pasukus butelį. Vyras iš karto jam atidavė *gastinčių*, o mes dar kraustėmės su kitais daiktais į gryčių. Kai jau visi sugužėjom vidun, rašytojas nekantraudamas papriekaištavo: „Tai kur jūs ten malatės? Laukia laukiau atvažiuojant, dabar jau va ir lašinių

papjausčiau, o šnapšės negaliu įpilti. Kokį tu čia biesą atvežei? Negi parodai? Va, gyvatė, niekaip nebėga...”

Žiūrim, ogi jis baigia peiliu nupjauti plastikinį brendžio kamštį. Vyras net nesuspėjo pasakyti, kad užtenka palenkti butelį – rašytojas pergalingai kamštį išlupo. Paskui abu dar ilgai tyrinėjo ir aptarinėjo tokią, anot Apučio, kvailą ir niekam nereikalingą naujovę...

O anksti rytą abu vyrai patraukė grybauti. Aš su dukromis sukau ratus apie Zervynas – bijojau toli nuklysti. Grybų tada dar beveik nepažinojau. Prisipjovėm su mergaitėmis visą krepšį tokių gražių, tokių sveikų, ir kai išvydom abu grybautojus, buvom labai savim patenkintos...

– Na ir ko jūs čia prisirinkot? Taigi jie kartūs, nevalgomi... – visą mūsų pasididžiavimą Aputis iškratė prie mūsų kojų. – Nei vieno padoraus grybo, tai kokia tu dzūkė?

Taip ir grįžom su tuščiu krepšiu. Aš gavusi gerą pamoką, dukros ašaras braukdamos...

Penktoji pavara

Buvo toks laikas, kai Juozas Aputis nutarė iškeisti savo žigulius į kokį nors užsienietišką automobilį. Jis žiūrinėjo skelbimus, skambindavo mano vyrui ir abu važiuodavo apžiūrėti. Pagaliau Gariūnų turguje išsirinko *Peugeot 405*. Ir rašytojas buvo patenkintas, ir jo šeimynai patiko: vyšninės spalvos, keturių durų. Tačiau pirkdami vyrai tik vietoje juo pavažinėjo, išbandė, į greitkelį nebuvo išvažiavę.

Taigi pirma ilgesnė kelionė naujuoju automobiliu buvo, be abejo, į Zervynas. Nežinau, kiek kartų rašytojas į jas suvažinėjo, bet ir vėl skambina vyrui ir sako: „Viskas lyg ir gerai, bet važiuoja ne ką greičiau, nei mano turėti žiguliai. Spaudžiu spaudžiu pedalą, bet tik kaukia ir netraukia.“ Vyras klausinėja, to ir ano, kol jam kyla įtarimas, kad kažkas čia ne taip. Klausia: „O kuria pavara jūs važiuojate? – Kaip kuria? Ketvirta. – Todėl jums ir kaukia variklis, nes tame Pežo – penkios pavaros.“

Aputis neteko žado. Negali būti! Penkios pavaros? Tai kaip aš jų nepastebėjau?

Nuo to laiko, žinoma, švilpte švilpdavo į Zervynas.

Užuolaidos

Man daug kartų teko su Apučiu dalyvauti literatūros vakaruose. Mūsų kelionę į Klaipėdą (į „Novelės rudenį“) jis yra aprašęs novelėje „Ak, Benai!“ (*Vieškelyje džipai*, 2005). Kartą važiuojame į kažkokį renginį Utenos plentu, sustojome pakelės kavinukėje. Buvo saulėta popietė. Prisimenu kaimiško stiliaus interjerą: platūs, ilgi šviesaus medžio stalai, platūs griozdiški suolai, langeliai nedideli, su rusvo, nebalinto lino užuolaidėlėmis. Audinys visai toks, iš kokio siuvami maišai bulvėms. Saulė skverbėsi vidun, šviesa pro tą retą audinį mirguliavo ant stalo, mes gurkšnojome kavą, o gal ir kažką stipresnio, aš gėrėdamasi kalbėjau, kad niekada nebūčiau sugalvojusi iš tokios medžiagos pasisiūti užuolaidų, o štai kaip gražu. Ypač tokią saulėtą dieną. Ir staiga rašytojas tarė:

Žinai, dabar aš tau pasakysiu kai ką tokio, kad tu pagalvosi, jog esu baisyti žmogus... Man šitos užuolaidos negražios, jos primena tik vieną dalyką: kačiukus. Tu gi žinai, kad pas mane gyvas galas kačių. – Žinau. Daug apie jas esu iš jūsų girdėjusi. – Tai va, nesusitvarkau aš su jomis – šeriu, šeriu, o jos kaip pasiutę – kasmet po kelias vadas man kačių priveda. Tai žinai, ką aš darau? Surenku į maišą, akmenį vidun – ir į Ūlą. Va iš šitos maišinės medžiagos patys geriausi maišai kačiukams skandinti. Iš patirties sakau.

Neįtikėtina scena

Mano apsakymų ciklas „Trys apsakymai apie senį“ iš knygos *Rugių laukas* Juozą Aputį šiek tiek nuvylė. Viskas lyg ir neblogai, – sakė man perskaitęs knygą, bet ta tavo sugalvota scena, kad seniokas seniokui koją sulaužė, nelabai vykusi. Kas gi tuo patikės? Čia jau nusifantazavai...

O tame cikle kaip tik tas vienas vienintelis faktas ir yra paimtas iš Jono Pajaujo ir Eugenijaus Budrio gyvenimo. Kai lankiausi Gotlando saloje, jie man patys papasakojo, kaip abu gėrė, kaip susiginčijo dėl savo kilmės, susistumdė ir ... Budrys krisdamas susilaužė koją. Ilgai Budrys nepyko, vėl abu smagiai pavakaro davė, nes tik du lietuviai saloje, abu gana vieniši, tai ir užsukdavo Budrys pas Pajaujį (šis neturėjo mašinos ir nevairavo) *čerkos* išlenkti. O ginčas buvo toks: Jonas Pajaujis – stambių Marijampolės krašto ūkininkų vaikas. Budrys tvirtino, kad jis yra kilmingesnis, nes jo tėvas ar senelis, jau neprisimenu, kažkokiam dvare

raštininku dirbo. „Na ir kur čia tas tavo kilmingumas? – piktinosi Pajaujis. – Juk raštininkėliais įsidarbindavo šiek tiek mokslo paragavę valstiečių nuskurėlių vaikai... Ar manai, kad dvare padirbęs ponu pasidarė? Durniau tu durniau...“

Šį jų ginčą ir aš girdėjau kiekvieną kartą Budriui užsukus į Pajaujo trobą. Budrys vis juokais priekaištavo dėl seniausiai sugijusios kojos, Pajaujis kantriai aiškino dvarponių ir jų raštininkų santykius...

Štai tau realybės ir fikcijos santykis kūryboje: viskuo, ką pati išgalvojau, Juozas Aputis patikėjo, o tai, kas buvo tikra – jo neįtikino...

Iki kito karto

Apie Juozą Aputį – ilgametį Rašytojų sąjungos valdybos narį – galėčiau daug ką papasakoti, nes turėjau progos stebėti jį per Valdybos posėdžius ilgus metus. Nesiplėsiu, pasakysiu tik tiek: tai buvo vienas sąžiningiausių Valdybos narių (nuo 2003 m. sausio esu jų regėjusi daug ir visokių), kuriam Sąjungos reikalai iš tikrųjų rūpėjo. Kiekvieno kandidato į Sąjungos narius kūrybą jis perskaitydavo, o ne tik pavartydavo (kaip daugelis kitų). Kiekvienu klausimu turėjo savo nuomonę, per posėdžius sugebėjo palaikyti pagarbią, darbingą atmosferą, niekada, kad ir kokios būdavo karštos diskusijos, nepuldavo įžeidinėti kolegų. Jo buvimas Valdyboje vertė pasitempti ir kitus narius, sutramdyti ne laiku ir ne vietoje lendantį savo *ego*. Pasijutęs blogai, pradėjo gydytis ir Valdybą paliko.

Tą 2010 metų vasario 27 dieną, lankydamą rašytoją Sapiegos ligoninėje, žinojau, kad jo sveikata silpsta, bet tikrai nesitikėjau, kad matomės paskutinį kartą. Kalbėjomės apie Sąjungos reikalus, apie įvairius kitus dalykus, kažką pasakė tokio, dėl ko aš susimąščiau, o jis, kaip paprastai, nusijuokė: „rimtuole, tu rimtuole...“ Paskui užsimanė paragauti mano atnešto *gastinčiaus* – padaviau jam kelis meliono gabalėlius... Kramtė ilgai, vangiai, supratau, jam tai sunkus darbas, – jis pavargęs. Todėl atsisveikinom: Iki kito karto.

Deja, kito karto nebuvo.

Jo mobiliojo numerį iki šiol turiu savo telefone. Ranka nekyla ištrinti. Regis, paskambinsiu ir lauksiu, kol įsitaisys virš savo trobos stogo – kažkur aukštai aukštai, kur girdisi kiekvienas per tolius ataidantis žodis ir matosi ne tik Zervynos, bet ir Vilnius, ir visa Lietuva.

2017 kovo 5 d.